

С. О. ВЕРБИЧ

Інститут української мови НАН України
 м. Київ, Україна
 Електронна пошта: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ГЕНЕТИЧНО ТЮРКСЬКІ ОЙКОНІМИ ОДЕЩИНИ: ВМОТИВОВАНИСТЬ / НЕВМОТИВОВАНИСТЬ ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ. 1¹

У статті проаналізовано низку ойконімів сучасної Одеської області, які сформувалися в період турецько-татарської (ногайської) історії цього регіону, а також генетично тюркські назви, які болгарські переселенці перенесли на нове місце проживання зі своєї батьківщини наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст., що були змінені протягом 1944–1945 рр. Акцентовано, що впродовж кінця XV–XVIII ст. становлення ойконімії Північно-Західного Надчорномор'я, зокрема Одещини, відбувалося в тюркськомовному середовищі. Це підтверджують численні назви поселень на зразок *Акмангит*, *Бугаз*, *Карамахмет*, *Татарбунари* та ін., які тут виникли. Звернуто увагу на те, що стабільну мовно-етнічну ситуацію в цьому краї порушили російсько-турецькі війни 1768–1774 рр., 1787–1791 рр., 1806–1812 рр., 1828–1829 рр., унаслідок яких активізувалися, за сприяння уряду Російської імперії, процеси іноземного освоєння вказаної території, передусім переселенцями з-за Дунаю, які перенесли сюди з Болгарії чимало тюркських назв, як-от: *Бургуджі* (тепер *Виноградівка* Болградського р-ну), *Ісерлі* (*Есирлі*; тепер *Вільне* Болградського р-ну) та ін. Такі назви населених пунктів органічно доповнили переважно турецько-татарський складник місцевого ойконімікону. Наголошено, що найбільших змін ойконімна система Одещини зазнала в радянський період, після 1944 р., коли нова влада ініціювала перейменування так званих немилозвучних й етимологічно непрозорих назв тюркського походження. Унаслідок такого адміністративного втручання зникло багато історичних ойконімів, наприклад: *Анадолу* стало *Долинським* (тепер Ізмаїльський р-н), *Ташлик* — *Кам'янським* (тепер Болградський р-н), *Турлак* — *Випасним* (тепер Білгород-Дністровський р-н) тощо.

На підставі етимологічного і структурно-семантичного аналізу генетично тюркських ойконімів Одещини зроблено такі висновки: у більшості перейменованих назв поселень не враховано ні дериваційної моделі, за якою було утворено первісний ойконім, ні внутрішньої форми (апелятивного значення) його твірної основи, що призвело до появи випадкових, штучних, назв; зважаючи на те, що в незалежній Українській державі, зокрема і в Одеській області, процес відновлення історичних

¹ Статтю підготовано в межах виконання теми групи ономастики відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України «До проблеми унормування власних назв: теорія і практика» (у межах цільової комплексної програми ВЛММ НАН України «Українська мова — чинник консолідування українського соціуму»). Шифр Ш-11-17.

назв населених пунктів уже триває, важливо його активізувати, повернувши поселенням їхні первісні, історично сформовані, назви.

Ключові слова: генетично тюркські ойконіми Одещини, перейменовані назви радянського періоду, внутрішня форма ойконіма, фонетично-словотвірна адаптація тюркських назв, відновлення історичних назв.

Територія сучасної Одещини (Одеську область утворено в 1932 р. [Бачинский : 92]) належить до тих теренів України, де мешкає різноетнічне населення: українці, болгари, гагаузи, росіяни, німці, албанці, греки та інші національні групи [Сергиевский : 335]. Така строката етнічна картина цього регіону формувалася впродовж століть його складної історії. Справедливо відзначити, що представники багатьох народів, проживаючи тут протягом тривалого часу, лишили свої сліди як у загальному словникові населення Одеської області, так і в його онімному складникові, зокрема в назвах населених пунктів. Звичайно, ойконімна система нинішньої Одещини не відбиває свого первісного стану, оскільки з плином часу зазнала численних змін — як стихійних, так і зумовлених адміністративним утручанням. Не ставлячи за мету в пропонованій статті простежити крізь призму назв поселень ранньосередньовічну історію цього регіону, основну увагу зосередимо на формуванні тюркського фрагмента тутешнього ойконімікону, що, незважаючи на непоодинокі перейменування після 1944 р., і досі становить чималу його частку.

Як відомо з історії, наприкінці XV ст. Північно-Західне Надчорномор'я, куди входить і територія теперішньої Одеської області, підкорила могутня на той час Османська імперія. У степах південної частини цього краю, яка згодом отримала назву Буджак (пізніше — Бессарабія) султан Сулейман II у 1569 р. поселив татар-ногайців, де вони кочували до кінця XVIII ст. [Скиба : 47; Сергиевский : 335]. Історики зауважують, що станом на початок XVIII ст. вказані терени населяли переважно підвладні кримському ханові ногайці [Балабушевич : 19]. Саме в середовищі цього населення і сформувалася місцева генетично тюркська топонімія. Г. Ю. Касім слушно зазначає, що на географічних картах XVIII ст. «етимологічні тюркізми становили значну частину назв балок та водних об'єктів. Багато з них були безпосередньо успадковані новою топонімною системою, що активно формувалася в східнослов'янському мовному середовищі» [Касім 1999 : 157]. Результатом прямого турецько-татарського впливу понад двохсотрічної давнини, за словами А. О. Колесникова, є численна місцева ойконімія на зразок *Акмангит*, *Гасан Аспага*, *Золокари*, *Карамахмет*, *Татарбунари* та ін. [Колесников : 119].

Стабільну етнічну ситуацію в Північно-Західному Надчорномор'ї, зокрема в Буджаці (Південній Бессарабії), порушили російсько-турецькі війни 1768–1774 рр., 1787–1791 рр., 1806–1812 рр., 1828–1829 рр., унаслідок яких активізувалися, за сприяння уряду Російської імперії, процеси іноземного освоєння цього регіону. Значну частку серед колоністів становили переселенці з-за Дунаю, насамперед болгари. До 1832 р. тут уже було 83 болгарських поселення [Чебан : 177]. Зауважимо, що частину генетично тюркських ойконімів болгарські переселенці перенесли на нове місце проживання зі своєї батьківщини. В історичних джерелах часто натрапляємо на час заснування певного поселення цього краю, позначений першою половиною

XIX ст., у період колонізації зазначених теренів переселенцями з-за Дунаю. Проте це не завжди відповідає істині, адже дата зміни того чи того ойконіма вказує лише на час перейменування поселення, яке тут було віддавна, а отже, — її не можна вважати датою його заснування [Середа 2009а : 71].

Найбільших змін ойконімна система Одещини зазнала в радянський період, після 1944 р., коли на території області нова влада здійснила «своєрідну політичну чистку серед топонімів, які з певної причини видавались новій адміністрації підозрілими» [Чеховський : 59]. Унаслідок такого адміністративного втручання зникло багато історичних назв, наприклад: *Анадолу* стало *Долинським* (тепер Ізмаїльський р-н), *Ташлик* — *Кам'янським* (тепер Болградський р-н), *Турлак* — *Випасним* (тепер Білгород-Дністровський р-н) та ін. Впадає у вічі, однак, те, що не всі генетично тюркські ойконіми з території Одеської області в цей період було перейменовано. Пор., наприклад, назви *Байтали* (Подільський р-н), *Бакиша* (Подільський р-н), *Казарлик* (Одеський р-н), *Каїри* (Білгород-Дністровський р-н), *Куяльник* (Подільський р-н), *Саврань* (Подільський р-н), *Саражинка* (Подільський р-н), *Саф'яни* (Ізмаїльський р-н), *Татарбунари* (Білгород-Дністровський р-н) та деякі інші, які лишилися непереіменованими. Зміні, очевидно, підлягали передусім ті тюркські ойконіми, які перейменовувачі сприймали або як немилозвучні, або як етимологічно непрозорі. Щоправда, частина нових назв — це семантичні кальки старих тюркських ойконімооснов, наприклад: *Ташлик* — *Кам'янське*, *Бугаз* — *Затока* (Білгород-Дністровський р-н), *Картал* — *Орлівка* (Ізмаїльський р-н), *Пандакля* — *Оріхівка* (Болградський р-н) тощо. При цьому, як справедливо стверджує Г. Ю. Касім, у низці випадків номінаторів «не бентежила стандартність запропонованих назв» [Касім 2019 : 14], тобто їхня однотипність. Пор., наприклад, кілька *Виноградівок* замість історичних назв *Бургуджі*, *Курчай*, *Чумлекіой*.

Об'єктом дослідження в пропонованій статті є ті ойконіми Одеської області, які сформувалися в період турецько-татарської (ногайської) історії цього регіону, а також генетично тюркські назви, перенесені болгарськими переселенцями на нове місце проживання зі своєї батьківщини, що були перейменовані після 1944 р.; його предмет — установлення етимона цих назв і їх структурно-семантична характеристика.

Василівка (с., Болградський р-н). Село відоме в 1830 р. як *Вайсалы* [Кабузан : 117]. Зафіксовано також і варіантну назву *Вайсал* (ІМСОд. : 393). На початку XX ст. (1902 р.) — *Kol*. [колонія] *Wajsaly* [Аврамов : 54]. З 1944 р. — *Василівка* (ІМСОд. : 393). Первісна назва поселення *Вайсал* тюркська за походженням. Дослідник історії колишньої Новоросії А. О. Скальковський убачав у її складі турецький апелятив зі значенням 'річковий пліт для сплавання' [див. Карпенко 1977 : 196]. Ця назва, однак, не тутешня. Як зазначав І. Н. Чебан, її принесли болгари зі своєї батьківщини, які переселилися на Одещину з Адріанопольського вілаєту [Чебан : 218]. Нова назва *Василівка* постала внаслідок зближення на українськомовному ґрунті ойконіма *Вайсал* з ім'ям *Василь*; оформлена за аналогією до ойконімів із суфіксом **-ів-к-а**. Порівняння формальної структури генетично тюркської назви поселення *Вайсал(и)* й українського імені *Василь* переконливо засвідчує штучність такого зближення, оскільки в наведених назвах тотожні лише перші дві фонемі, позначені відповідними літерами.

Виноградівка (с., Болградський р-н). Село відоме в 1830 р. як *Бургуджи* [Кабузан : 117; Чебан : 278]. До 1946 р. — *Бургуджи* (АТП 1947 : 889). З

1946 р. — *Виноградівка* (АТП 1947 : 965). Первісну назву поселення *Бургуджі* перенесено з однойменного населеного пункту Сливенського округу в Болгарії [Чебан : 278]. Цей ойконім не пов'язаний із місцевим тюркським населенням цього регіону. Проте він містить тюркський етимон, оскільки сформувався у відповідному мовному середовищі в Болгарії. Ю.О. Карпенко пов'язував цю назву з тур. ад'єктивом *burguç* 'кривий, скручений' [Карпенко 1977 : 191]. На нашу думку, ойконім *Бургуджі* треба етимологізувати інакше. У попередньому поясненні не було враховано фіналі ойконіма *-і*, а отже, неправильно витлумачено його словотвірну модель. Назву *Бургуджі* потрібно порівнювати з дериватами, що мають формант *-джі*. Такі назви представлені здебільшого серед тюркських антропонімів. Пор. формально тотожні татарські прізвища *Балджі*, *Дагджі*, *Демерджі* [Абдулхайров : 7]. З огляду на це для ойконіма *Бургуджі* треба припускати відантропонімне походження, що підтверджує споріднене болгарське прізвище (з генетично турецькою твірною основою) *Бургуджиев*, пор. ще місцевий апелятив *бургуджия* 'коваль, який виготовляє свердла' [Илчев : 93]. Нова назва *Виноградівка* мотивована лексемою *виноград* й оформлена за аналогією до продуктивної моделі ойконімів із суфіксом *-ів-к-а*. Отже, під час перейменування назви *Бургуджі* на *Виноградівку* було знехтувано як словотвірною моделлю первісної назви, так і апелятивним значенням її антропонімооснови.

Виноградівка (с., Болградський р-н). Село відоме в 1830 р. як *Чумлекіой* (ІМСОд. : 795). Таку назву воно зберігало до 1946 р.: 1859 р. — *Чумлекіой* (СНМ 1861 : 21; АТП 1947 : 889). З 1946 р. — *Виноградівка* (АТП 1947 : 1033). Первісна назва *Чумлекіой* позначала татарське поселення, що в перекладі українською означало 'село гончарів' [Чебан : 277]. Ойконім утворено способом словоскладання: тюрк. *çötlek* 'глиняний горщик' (пор. тур. *çötlek* 'т. с.', *çötlekçi* 'гончар' (ТРС : 199)) + тат. *köy* 'село; селище' [Бушаков : 113]. Результати етимологічного аналізу ойконіма *Чумлекіой* переконливо засвідчують, що під час його перейменування на *Виноградівку* (щодо мотивації нової назви див. вище) не було враховано внутрішньої форми тюркського ойконіма, тобто апелятивного значення його складників.

Виноградне (с., Болградський р-н). Село відоме в 1830 р. як *Гасанбатырь* [Кабузан : 118]. Таку назву воно мало до 1946 р. — *Гасан-Батир* (АТП 1947 : 890). З 1946 р. — *Виноградне* (АТП 1947 : 973). З історії досліджуваного регіону відомо, що первісно назва *Гасанбатир* (*Гасан-Батир*) позначала татарське село, куди переселилися задунайські болгари (ІМСОд. : 393–394). За походженням це відантропонімний ойконім, в основі якого — особове ім'я *Гасан* (*Hasan*) [Ибрагімова : 41], ускладнене онімізованим апелятивом-прикладкою *батырь* 'хоробрий, герой' (Радлов IV : 1511). Нова назва *Виноградне* < *виноградний* (-е) < *виноград*. Перейменування, зважаючи на етимон історичної назви, невмотивоване.

Випасне (с., Білгород-Дністровський р-н). Згідно з історичними джерелами, первісною назвою цього села була форма *Турлак*, пізніше — *Турлаки*. На це промовисто вказують фіксації відповідних ойконімних форм: 1691 р. — *Turlak* [Середя 2009б : 258], 1774 р. — *Turlak* (Carte), 1841 р. — *Турлаки* (Джерела : 128). До 1946 р. — *Турлаки* (ІМСОд. : 320). З 1946 р. — *Випасне* (АТП 1947 : 1026). Перша назва поселення *Турлак* генетично тюркська, утворена від гідроніма *Турла* — турецька назва Дністра (село розташоване на березі Дністерського лиману (ІМСОд. : 320)) за допомогою форманта *-ак* (< тюрк. *-aq* 'текти, литися, сочитися' [Бушаков : 79]). Етимон назви *Турла*

(тепер рукав Дністра; нижче від с. Маяки Біляївського (нині Одеського. — С. В.) р-ну Одеської обл. (СГУ : 575)) неоднозначний. Автори колективної праці «Гідронімія Нижнього Подністров'я» виводили її від тюрк. *турла* 'пасовище' [Гідронімія : 88–89]. Очевидно, ініціатори перейменування ойконіма *Турлак* на *Випасне* < *віпасний* (-е) < *віпас* 'місце, де випасають худобу' взяли за основу саме цю версію тлумачення гідроніма *Турла*. На нашу думку, назва *Турла* (стосовна Дністра; пор. ще гідронім *Турла* — варіант до *Бобрівка*, пр. Турії п. Прип'яті п. Дніпра; с. Колодниця Ковельського р-ну Волинської обл. (СГУ : 60)) не пов'язана безпосередньо з апелятивом *турла* 'пасовище', що розвинув вторинне значення на базі початкового *турла* 'р. Дністер' (ССТПН : 744). Зазначене *турла* з гідросемантикою виникло, очевидно, внаслідок фонетично-словотвірної адаптації в тюркському мовному середовищі давньої назви Дністра — *Тирас*, яку на італійських картах XIV–XV ст. зафіксовано як *flum turlo* [Гідронімія : 88–89].

Вільне (с., Болградський р-н). Село відоме в 1830 р. як *Исерли* [Кабузан : 149]. Пізніші форми : 1832 р. — *Иссерлия* [Кабузан : 117], 1859 р. — *Исерлия* [СНМ 1861 : 21]. До 1946 р. — *Иссерлия* (АТП 1947 : 891). З 1946 р. — *Вільне* (АТП 1947 : 984). Найраніше засвідчена назва *Исерли* (рос. *Исерли*) — фонетично змінена форма від ойконіма *Есерлі* в Сливенському окрузі Болгарії, звідки частина болгар переселилася в 1-й пол. XIX ст. в Південну Бессарабію [Чебан : 277]. Генетично тюркська назва. Ю.О. Карпенко етимологізував її на основі тур. *hisar* 'фортеця' + суфікс прикметникової ознаки **-li** або тур. *iserli* 'раб, невільник' [Карпенко 1977 : 196]. На нашу думку, зв'язок ойконіма *Есерлі* / *Исерлі* з апелятивом *hisar* неочевидний. У такому разі ойконім мав би форму (Г)*Исарли*. Найімовірніше, первісна назва цього поселення мотивована тур. *iserli* 'раб, невільник' < *iser* + **-li**. Кореневу морфему *iser* можна пов'язувати з тюрк. *icär* 'дурний' (Радлов I : 1525). Щодо субституції **ä** / **e** пор. тюрк. *dävlet* 'держжава, країна; багатство' [Бушаков : 102] > *Девлет*, пор. історичний ойконім *Девлет Агач* [Кабузан : 117] — тепер *Делень* (Болградський р-н). Варіант *Исерлия* (рос. *Иссерлия*) < *Исерлі* відбиває фонетично-словотвірну адаптацію на слов'янському ґрунті (тюрк. суфікс **-li** > укр. **-лія**), що підтверджують формально схожі гідронімні форми, як-от *Алкалія* (р., Білгород-Дністровський р-н Одеської обл. (СГУ : 21)) < тюрк. *alka* 'кільце' + **-li** [Молчанова : 16]; *Бакчалія* (р., л. Ботни п. Дністра; тече в Молдові) [Трубачев : 242] < *бакчалы* 'садовий' [Еремия : 65]. Під час перейменування ойконіма *Исерлі* значення його етимона (тур. *Iserli*), напевно, було відоме. З огляду на його немилозвучність для назви поселення в Радянській країні ойконім перейменовували на *Вільне*, надавши йому протилежного символічного значення: 'поселення, у якому живуть вільні люди'.

Глибоке (с., Білгород-Дністровський р-н). Село відоме в 1830 р. як *Эскиполос* [Кабузан : 117]. До 1946 р. — *Ескиполос* (АТП 1947 : 894). З 1946 р. — *Глибоке* (АТП 1947 : 218). За одними відомостями, це поселення заснували переселенці з Румелії, за іншими — молдовани. У перекладі з татарської на українську — 'старе місто' [Чебан : 278]. З погляду словотворення це назва-компонит, в основі якої лежать такі компоненти: препозитивний д.-тюрк. *eski* 'старий' (ДТС : 184) і постпозитивний, фонетично видозмінений гр. *πολις* 'місто'. Нова назва *Глибоке* < *глибо́кий* (-е) вказувала, ймовірно, на наявність поблизу якоїсь водойми. Пор. ідентичні ойконіми *Глибока*, *Глибоке* в різних регіонах України (АТП 1947 : 725), а також гідроніми *Глибо́ка*,

Глибóке, Глибóкий у бас. Дніпра, Кальміусу, Міусу, Пруту, Сіверського Дінця, Тиси, Черемошу (СГУ : 133–135).

Долинське (с., Ізмаїльський р-н). Перша письмова згадка про ойконім датована 1791 р. На той час це поселення мало назву *Анадолка* [Кабузан : 119], яка залишалася незмінною і в XIX ст.: 1819 р. — *Анадолка* (Джерела : 100). До 1946 р. ойконім мав форму *Анадол* (ІМСОд. : 717). З 1946 р. — *Долинське* (АТП 1947 : 215). За свідченням джерел, у цій місцевості у XVIII ст. оселився турок із Анатолії [Чемеркіна : 87]. Очевидно, первісною назвою поселення була *Анадолу* (тур. *Anadolu Eyaleti* — одна з найдавніших провінцій в Османській імперії (тепер азійська частина Туреччини) — у слов'янському середовищі *Анатолія*), яка згодом зазнала словотвірної адаптації (*Анадолу* < *Анадолка*) на слов'янському ґрунті. Нова назва *Долинське* містить основу *Долин-* < кореня *дол-*, що формально збігається зі структурним елементом *-дол-* первісної назви *Анадолу*. Перейменування штучне. Точношою була б зміна початкового ойконіма на адаптовану форму *Анатолія*.

Жовтий Яр (с., Білгород-Дністровський р-н). Село відоме в 1789 р. як *Саряри* (ІМСОд. : 820). З 1946 р. — *Жовтий Яр* (АТП 1947 : 218). Первісну назву поселення утворено способом словоскладання: тур., тат. *sari* 'жовтий' + *yar* 'яр, урвище, скеля', які й тепер функціонують у сучасних тюркських мовах [Бушаков : 141, 159]. Фіналь *-и*, напевно, відбиває вплив словотвірної моделі українських множинних ойконімів. Очевидно, таку назву поселення отримало за характерною ознакою кольору місцевого тополандшафту. Нова назва *Жовтий Яр* виникла внаслідок українськомовного перекладу генетично тюркського ойконіма. У цьому разі перейменовувачі врахували внутрішню форму історичної назви.

Затока (сmt, Білгород-Дністровський р-н). В історичних джерелах поселення відоме в 1909 р. [Верменич : 51]. До 1946 р. — *Бугаз* (АТП 1947 : 905). З 1946 р. — *Затока* (АТП 1947 : 214). Первісна назва села, очевидно, *Бугаз*. Ойконім похідний від суміжного гідроніма *Бугаз* — протока, гирло Дністра (сmt Затока (кол. *Бугаз*) Одеської обл. (СГУ : 72)) < *бугаз* 'гирло, протока' [Гідронімія : 13] < *boğaz* 'горло; протока' (реалізував також і оросемантику 'ущелина, гірський прохід, перевал') [Бушаков : 88]. Нова назва *Затока* — результат українськомовного перекладу колишньої назви. Під час перейменування взято до уваги доонімне значення первісної назви *Бугаз*.

Кам'янка (с., Ізмаїльський р-н). Село відоме в 1806 р. як *Таш Бунар* [Кабузан : 87]. Наприкінці XIX ст. — у 1891 р.: *Ташбунаръ* (Батюшков : К. №1). До 1946 р. — *Ташбунар* (АТП 1947 : 911). З 1946 р. — *Кам'янка* (АТП 1947 : 213). Первісна назва *Таш Бунар* позначала ногайське поселення, куди переселилися болгари в 1811 р. [Чебан : 218]. В основі ойконіма — тюрк. *taş* 'камін' і *bunar* 'джерело, колодязь' [Бушаков : 88, 148]. Нова назва *Кам'янка* виникла внаслідок перекладу українською мовою першого складника генетично тюркського ойконіма *Таш* як *Кам'яний* (*-а, -е*) з додаванням продуктивного суфікса *-к-а*. Перейменовувачі з незрозумілих причин не переклали другого компонента первісного ойконіма — *Бунар*, хоч калькована назва *Кам'яний Колодязь* була б цілком органічною в українськомовному ойконімному просторі. Пор. назву колишнього х. *Кам'яний Колодязь* у Луганській обл. (АТП 1947 : 91).

Кам'янське (с., Болградський р-н). В історичних джерелах це поселення згадано з назвою *Ташлик*: 1772 р. — *Taşlık* [Середя 20096 : 222], 1859 р. — *Ташлыкъ* (СНМ 1861 : 21). До 1946 р. — *Ташлик* (АТП 1947 : 912).

З 1946 р. — *Кам'янське* (АТП 1947 : 1025). Первісна назва *Ташлик* стосувалася татарського поселення, розташованого на березі однойменної річки (л. Аліяги, вп. в оз. Китай між рр. Прут і Дністер; Одеська обл.; СГУ : 556). В основі гідроніма — тат. *taşlıq* 'кам'яниста місцина' [Бушаков : 149]. Нова назва *Кам'янське* виникла внаслідок перекладу українською мовою колишнього ойконіма з дооформленням основи *Кам'ян-* суфіксом відносної ознаки **-ськ**. У цьому разі під час перейменування враховано апелятивне значення генетично тюркської назви *Ташлик*.

Криничне (с., Болградський р-н). Село відоме в 1806 р. як *Чишме-Варуита* [Кабузан : 87]. Наступні історичні фіксації подають цей ойконім у таких формах: 1819 р. — *Чешме Варуит* (Джерела : 101), 1853 р. — *Чешише-варуит* [Пригарин : 187], 1891 р. — *Чишме-Варуита* (Батюшков : К. №1). До 1946 р. — *Чушма-Варуїта* (АТП 1947 : 916). З 1946 р. — *Криничне* (АТП 1947 : 213). Первісна назва поселення *Чишма Варуїт(а)* вторинна щодо ідентичного мікрогідроніма, утвореного поєднанням компонентів: молд. *чишмя* < тюрк. *çeşme* 'джерело; фонтан; водоймище' [Бушаков : 96] і *взурут* 'побілений (вапном)' (МРС : 127). Така номінація цілком обґрунтована: у місцевій балці є джерело із сірчаною водою [Чебан : 221]. Мікрогідронім виник у молдавському (румунському) мовному середовищі. Пізніше болгарські переселенці перенесли цю назву на суміжне поселення [Карпенко 1977 : 201]. Нова назва *Криничне* — результат довільного перекладу українською мовою першого складника історичного ойконіма *Чишма*; оформлена суфіксом відносних прикметників **-н-**. Під час перейменування точнішою, з погляду доонімної семантики первісного ойконіма, була б назва *Біла Криниця*. Пор. у цьому контексті численні ойконіми *Біла Криниця* в різних регіонах України (АТП 1947 : 701).

Лісне (с., Болградський р-н). Згідно з «Історією міст і сіл України (Одеська область)», село засновано в 1822 р. (ІМСОд. : 796). До 1946 р. воно мало назву *Манзир* (АТП 1947 : 998). З 1946 р. — *Лісне* (АТП 1947 : 213). Первісна назва поселення, очевидно, *Манзир*. На нашу думку, це відантропонімний ойконім, в основі якого — тюркська (татарська) особова назва *Манзир*, що є фонетично вторинною до імені *Мансьыр*, варіантного до *Мансур* [Мінкевич : 15]. Пор. ще споріднену назву балки *Мансири* на Одещині (л. Чаги л. Когильника, вп. в лиман Сасик (Кундук) між рр. Прут і Дністер [Мінкевич : 15]). Щодо паралелі *Манзир* — *Мансир* показова пара *Манзур* (> болг. прізвище *Манзуоров* [Илчев : 319]) — *Мансур*. Нова назва *Лісне* мотивована апелятивом *лісній* (-е) 'розташований поряд із лісом'. Імовірно, така ознака цієї місцевості була виразною під час перейменування історичного ойконіма *Манзир*. Проте в цьому разі не враховано відантропонімного походження генетично тюркської назви поселення.

Лоцинівка (с., Ізмаїльський р-н). Село відоме в 1806 р. з назвою *Кара-кля* [Кабузан : 87]. Пізніші фіксації: 1822 р. — *Кайраклы, Кайракля* [Кабузан : 98, 119], 1902 р. — *Kol. Kajraklija* [Аврамов : 54]. До 1946 р. — *Кайракля* (АТП 1947 : 920). З 1946 р. — *Лоцинівка* (АТП 1947 : 213). Первісна назва *Кайракля* позначала татарське поселення. На початку XIX ст. у цій місцевості оселилися переселенці з Болгарії, що, власне, й засвідчує форма *Kol.* (колонія. — С.В.) *Kajraklija*. Дослідники пов'язували історичний ойконім з тюрк. *кайрак* 'камінь, гравій' [Карпенко 1977 : 191], відновлюючи таку семантику топонімооснови: 'кам'янисто-піщане урочище' [Чебан : 220]. Очевидно, така мотивація неостаточна. По-перше, у цій місцевості відзна-

чено гідронім *Кайракля* (р., вп. в оз. Саф'ян між рр. Прут і Дністер; Колишній Ізмаїльський пов. (СГУ : 228)). Це дає підстави припускати вторинність ойконіма *Кайракля* > *Кайракля* (форма *Кайракля* виникла внаслідок фонетично-словотвірної адаптації назви *Кайракли* на слов'янському ґрунті: тюркський суфікс **-лі** в слов'янському мовному оточенні утворював аломорфи **-ла, -лея, -лій, -лія** [Вербич : 391]) щодо відповідного гідроніма. По-друге, апелятив *kajrak* полісемантичний, функціонує в сучасних тюркських мовах зі значеннями 'брусок (камінь. — С.В.)', 'коса на березі', 'слизьке місце' (Радлов II : 21). Зауважимо, що А.Т. Бевзенко етимологізувала гідронім *Кайракля* як двоосновний, виокремлюючи в його складі тур. *kair* 'дно' і *akle* 'з білими плямами' [Бевзенко : 72]. На нашу думку, потамонім *Кайракля* (*Кайракля*) — лексико-семантичний дериват від прикметника тюрк. *kajrakli* < *kajrak* + суфікс опредметненої ознаки **-лі**. Нова назва *Лощинівка* мотивована географічним терміном *лощина* 'невеликий яр' [Марусенко : 235], що вказував, напевно, на характерні особливості топографії навколишньої місцевості; оформлена за аналогією до продуктивної дериваційної моделі ойконімів із суфіксом **-ів-к-а**. Перейменована назва не відбиває семантичного (апелятивного) зв'язку з історичним тюркським ойконімом.

Миколаївка-Новоросійська (с., Білгород-Дністровський р-н). На початку ХІХ ст. село мало назву *Байрамча* (ІМСОд. : 765), що засвідчують також і пізніші історичні фіксації: 1812 р. — *Байрамджа* [Сапожников : 53], 1848 р. — *Байрамча* [Середя 2009б : 252]. З другої половини ХІХ ст. функціонувало дві назви цього поселення: *Миколаївсько-Новоросійське* і *Байрамча*, основною з яких в офіційних російських документах була перша: 1886 р. — *Николаевско-Новоросійское (Байрамча)* (Волости : 115). До 1946 р. — *Байрамча* (АТП 1947 : 924). З 1946 р. — *Миколаївка-Новоросійська* (АТП 1947 : 216). Первісна назва *Байрамча* (*Байрамджа*) стосувалася татарського поселення, на місці якого згодом виникла козацька станиця *Миколаївка-Новоросійська* (тут оселилися дунайські козаки [Бачинська : 135]). В основі тюркського ойконіма, очевидно, — давньотюркський апелятив *bajram* 'свято' (ДТС : 79), ускладнений суфіксом **-ча**, що виражав повноту ознаки. Семантику ойконімооснови в цьому випадку могло мотивувати значення *'поселення, засноване на честь свята Байрам (Рамазан-байрам або Курбан-байрам)'. Менш імовірно пояснення ойконіма *Байрамча* як фонетично вторинного до *Байрамчи з твірним антропонімом *Байрам* (пор. поширене особове ім'я тат. *Байрам* [Девлетов : 31], похідне прізвище *Байрамов* [Ибрагимова : 25]) в основі, оскільки історичні джерела не фіксують такої форми. Варіантна назва *Байрамджа* розвинулася з *Байрамча* внаслідок фонетичної адаптації тюрк. **-ç-** > **-дж-** на слов'янському ґрунті (пор., наприклад, гідронім *Чобурча* (пот., л. Дністра біля гирла; Одеська обл. (СГУ : 609); варіанти *Чобурджа*, *Чубурча* [Гідронімія : 96]) < тюрк. *чубур* 'густий ліс' [Гідронімія : 96] + суфікс **-ча** > **-джа**). Пізнішу назву *Миколаївсько-Новоросійське* [поселення] утворено способом основоскладання: *Миколаївсько-* < *Миколай* (рос. *Николай*; село належало колезькому радникові *Миколаю* (*Николаю*) Криницькому; ІМСОд. : 765), *Новоросійське* < першого складника назви *Новоросійське* (*Дунайське*) *козацьке військо*, якому потім належало це поселення (ІМСОд. : 765). Нова назва *Миколаївка-Новоросійська* — результат структурної зміни давнішої форми *Миколаївсько-Новоросійське*. З огляду на імперський зміст компонента *Новоросійське* (< *Новоросія* — урядова назва в Російській імперії для південноукраїнських земель) назва *Миколаївка-Новоросійська* в її

другій частині підлягає перейменуванню на *Миколаївка* або ж на *Байрамча*. Друга назва доцільніша, зважаючи на потребу відновлення історичних назв.

Етимологічний і структурно-семантичний аналіз генетично тюркських ойконімів Одеської області як сформованих у місцевому татарському (ногайському) середовищі (*Чумлекіой* — тепер *Виноградівка*, *Гасанбатир* — тепер *Виноградне*, *Турлак(и)* — тепер *Випасне*, *Анадол(ка)* — тепер *Долинське*, *Сарияр(и)* — тепер *Жовтий Яр*, *Бугаз* — тепер *Затока*, *Таш Бунар* — тепер *Кам'янка*, *Ташлик* — тепер *Кам'янське*, *Чешиме (*Чешиме Варуїт*) — тепер *Криничне*, *Манзир* — тепер *Лісне*, *Кайракли* (*Кайракля*) — тепер *Лоцинівка*, *Байрамча* — тепер *Миколаївка-Новоросійська*), так і перенесених (або заснованих на новому місці) переселенцями (переважно болгарськими) з-за Дунаю (*Вайсал(и)* — тепер *Василівка*, *Бургуджі* — тепер *Виноградівка*, *Ісерлі* — тепер *Вільне*, *Ескиполос* — тепер *Глибоке*), а після 1944–1945 р. перейменованих як етимологічно незрозумілі й немилозвучні назви, засвідчив:

1. У більшості перейменувань не враховано ні словотвірної моделі, за якою було утворено первісну назву поселення, ні внутрішньої форми (апелятивного значення твірної основи), тобто їх можна вважати випадковими (штучними) ойконімами: *Бургуджі* (відантропонімний ойконім) — *Виноградівка*, *Чумлекіой* (ойконім-комполит; внутрішня форма — 'поселення гончарів') — *Виноградівка*, *Гасанбатир* (відантропонімний ойконім) — *Виноградне*, *Ескиполос* (ойконім-комполит; внутрішня форма — 'старе місто') — *Глибоке*, *Манзир* (відантропонімний ойконім) — *Лісне*, *Кайракли* > *Кайракля* (відапелятивний ойконім із неоднозначною мотивацією; внутрішня форма — 'поселення в кам'янисто-піщаному урочищі' чи 'поселення на піщаній косі') — *Лоцинівка*, *Байрамча* (відапелятивний ойконім; внутрішня форма — 'поселення, засноване на честь свята Байрам (Рамазан-байрам чи Курбан-байрам)') — *Миколаївка-Новоросійська*.

2. Незначна частина так званих нових назв постала внаслідок семантичного калькування (повного або часткового) історичних тюркських ойконімів: *Випасне* < *Турлак* (< *турла* 'пасовище' + суфікс **-ак**), *Жовтий Яр* < *Сарияр(и)* (< *sari* 'жовтий' + *yar* 'яр, урвище, скеля'), *Затока* < *Бугаз* (< *бугаз* (*boğaz*) 'гирло, протока'), *Кам'янка* < *Таш Бунар* (< *taş* 'камін' + *binar* 'джерело, колодязь'), *Кам'янське* < *Ташлик* (< *taşlıq* 'кам'яниста місцина'), *Криничне* < *Чешиме Варуїт* (< тюрк. *çeşme* 'джерело, фонтан; водоймище' + молд. *văruit* 'побілений (вапном)').

3. Два ойконіми — *Василівка* (колишне *Вайсал*) і *Долинське* (колишне *Анадол* / *Анадолка*) — відбивають у своїй структурі частково співзвучні форми, які, проте, утворено на ґрунті випадкових асоціацій з основами первісних тюркських назв.

4. Перейменованій назві *Вільне* надано протилежного змісту з огляду на потрактування попереднього тюркського ойконіма *Ісерлі* (< *iserli* 'раб, невільник') як немилозвучного в новому радянському ойконімному просторі.

5. Зважаючи на те, що процес відновлення історичних назв на території Одещини «майже не зачепив сільської ойконімії» [Карпенко 1993 : 163], пор., наприклад, відновлені історичні ойконіми: *Калаглія* Одеського р-ну (з 1946 р. — *Миколаївка*), *Кубей* Болградського р-ну (з 1946 р. — *Червоноармійське*), важливо його активізувати, повернувши поселенням їхні первісні назви.

ЛІТЕРАТУРА

- Абдулхайров Р. Словотвір кримськотатарських прізвищ. *Філологія початку XXI століття: традиції та новаторство* : зб. пр. молодих учених / за ред. Г.А. Александрової, Г.А. Черненко. Київ, 2018. С. 6–7.
- Аврамов И. И. Кальчево-1861. Страницы истории села. 2-е изд. Болград : ИРБИС, 2018. 456 с.
- Балабушевич Т.А. Етнічний склад населення Чорноморського регіону України від XVIII до початку XIX ст. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. Київ, 2015. Т. 169. С. 19–23.
- Бачинский А. Д., Ващенко В. П., Кульчицкий С. В. Изменения административно-территориального деления Одесщины (конец XVIII в. — 1975 г.). *Историческое краеведение Одесщины* : сб. материалов. / отв. ред. А.Д. Бачинский. Одесса, 1992. Вып. 1. С. 90–98.
- Бачинська О. Українське населення придунайських земель XVIII — початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса: Астропринт, 2002. 327 с.
- Бевзенко А. Т. Гідронімія межиріччя Дністра і Дунаю. *IV Респ. ономаст. конф. (Київ, 1969 р.)* : тези. Київ, 1969. С. 71–73.
- Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму. Київ : Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2003. 226 с.
- Вербич С. О. Гідронімія басейну Дністра : монографія. Луцьк : Терен, 2017. 544 с.
- Верменич Я. В., Дмитрук В. І., Архипова С. І. Миська історія України: проблеми початкового датування : наук.-довідк. вид. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. 140 с.
- Гідронімія Нижнього Подністров'я / за ред. Ю. О. Карпенка. Київ ; Одеса : Вища шк., 1981. 112 с.
- Девлетов Р. Р., Каленчук Г. М., Прадид Ю. Ф. Краткий русско-украинский и украинско-русский словарь : Крымскотатар. фамилии, имена, отчества. Симферополь : Таврия-Плюс, 2000. 128 с.
- Еремия А. И. Нуме де локалитэць. Студиу де топонимие Молдовеняскэ. Кишинэу : АШ дин РССМ, 1970. 225 с.
- Ибрагимова В. Ф. Словарь русско-украинских фамилий тюркского происхождения. Симферополь : ОАО «Симферопольская городская типография», 2009. 116 с.
- Илчев С. Речник на личните и фамилните имена у българите. София : БАН, 1969. 832 с.
- Кабузан В. М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII — первая половина XIX в.) / под. ред. В.С. Зеленчука. Кишинев : Штиинца, 1974. 157 с.
- Карпенко Ю. А. Топонимия болгарских сел Одесской области (вопросы топонимического взаимодействия языков). *Историческая ономастика* / отв. ред. А.В. Суперанская. Москва : Наука, 1977. С. 189–208.
- Карпенко Ю. О. Відродити історичні назви болгарських сіл Одещини. *Актуальні проблеми відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні* : тези доп. і повідомл. міжвуз. наук.-практ. конф. (Одеса, 14–15 трав. 1993 р.). Одеса, 1993. Ч. 2. С. 167–172.
- Касім Г. Ю. Мовний простір топонімічної системи Одещини. *Наша шк.* 1999. № 2–3. С. 157–159.
- Касім Г. Ю. Перейменування в топонімії Одещини як наслідок декомунізації: результати й проблеми. *Слов'ян. зб.* / гол. ред. О. А. Войцева. Одеса, 2019. № 23. С. 7–17.
- Колесников А. Из спостережень над запозиченнями в українських південнобессарабських говірках. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / гол. ред. А. П. Загнітко.

- Вінниця, 2018. Вип. 36. С. 116–121.
- Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье : Лингвистика. Археология. Топонимика* / отв. ред. Н. И. Толстой, В. В. Мартынов. Москва : Наука, 1968. С. 206–255.
- Мінкевич Е. Е. Відантропонімі та відетнонімі назви тюркського походження в гідронімії межиріччя Дунаю та Дністра (Буджак). *Записки з ономастики* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса: Астропринт, 1999. Вип. 1. С. 14–18.
- Молчанова О. Т. Тюркские названия озер Западной Сибири. *Языки и топонимия Сибири. I* / отв. ред. А. П. Дульзон. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1966. С. 3–16.
- Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII — первой половине XIX вв. Одесса; Измаил; Москва : СМІЛ : Археодоксія, 2010. 528 с.
- Сапожников І. В. Хаджибей та Північне Причорномор'я 1780-х років (до 210-річчя штурму Хаджибейського замку). Іллічівськ : Елтон-2, 1999. 84 с.
- Сергиевский М. В. Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории. *Изв. АН СССР. Отд-ние лит. и яз.* Москва, 1946. Т. 5. Вып. 4. С. 333–350.
- Серета О. Населені пункти Північно-Західного Причорномор'я за османськими джерелами: проблема датування та історичного розвитку. *Чорноморська минувшина* : *Зап. Відділу історії козацтва на півдні України Наук.-дослід. ін-ту козацтва Ін-ту історії НАН України* : зб. наук. праць / відп. ред. О.А. Бачинська. Одеса, 2009а. Вип. 4. С. 55–72.
- Серета А. Силистренско-очаковский еялет през XVIII — нач. на XIX в. : Административно-территориально устройство, селища и население в Северозападного Причерноморие / отв. ред. С. Дойнов. София : Дио Мира, 2009б. 262 с.
- Скиба Ю. В. Походи Українського козацтва на Акерман у XVI–XVII ст. *Сборник материалов по историческому краеведению Одещины* / отв. ред. А. Д. Бачинский. Одесса, 1992. Вып. I. С. 47–48.
- Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. Москва : Наука, 1968. 289 с.
- Чебан І. Н. Краткая история Бессарабии и бессарабских болгар: Пустая Сихитика, Онгос, Онгыл, Буджак и с 1813 г. — Бессарабия. Измаил : СМІЛ, 2009. 299 с.
- Чемеркіна І. М. Семантична адаптація топонімів півдня Буджаку. *Ономастика східних слов'ян* : тези доп. наук. семінару. Київ, 1996. С. 87.
- Чеховський І. Про порушення історичної традиції топонімії краю. *До витоків назви краю Буковина (600-річчя першої писемної згадки)* : тези доп. та повідомл. II Буковин. іст.-краєзнавч. конф. (Чернівці, 2–3 жовт. 1992 р.). Чернівці, 1992. С. 59–60.

ДЖЕРЕЛА

- АТП 1947 Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. Київ : Укполітвидав, 1947. 1064 с.
- Батюшков Батюшков П. Н. Подолия. Историческое описание. С одной хроматографией, 2-мя фототипиями, 46-ю гравюрами и 2-мя картами. Санкт-Петербург, 1891 [передрук]. Кіровоград : Лебедія, 2011. 31. 99 с.
- ВВР Відомості Верховної Ради України.
- Волости Волости и важнейшие селения европейской России (По данным обследования, произведенного статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел по поручению Статистического Совета). Санкт-Петербург : Центральный статист. комитет, 1886. Вып. 8. 157 с.
- Джерела Джерела історії Південної Бессарабії (з давніх часів до кінця XIX ст.) /

- упоряд. О. М. Лебеденко, Л. Ф. Циганенко, Г. В. Ветрова та ін. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2013. 191 с.
- ДТС Древнетюркский словарь / В. М. Наделяев, Д. М. Насилов, Э. Р. Тенишев, А. М. Щербак. Ленинград : Наука, 1969. 676 с.
- ІМСОД. Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. Одеська область. Київ : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. 910 с.
- МРС Молдавско-русский словарь / редкол.: А. Т. Борщ, М. В. Подико, В. П. Соловьев. Москва : Изд-во иностр. лит., 1961. 777 с.
- Радлов Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий. Санкт-Петербург : Тип. Императ. Акад. наук, 1893–1911. Т. 1–4.
- СГУ Словник гідронімів України / редкол.: А. П. Непокупний, К. К. Цілуйко, О.С. Стрижак. Київ : Наук. думка, 1979. 781 с.
- СНМ 1861 Списки населенных мест Российской империи, сост. и изд. Центральным статистическим комитетом Министерства Внутренних Дел. 3. Бессарабская область. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Санкт-Петербург : Центр. статист. комитет Мин-ва Внутр. Дел, 1861. 35. 77 с.
- ССТН Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, со включением употребительнейших слов арабских и персидских и с переводом на русский язык / сост. Л. Будагов. Санкт-Петербург : Тип. Императ. Акад. наук, 1869. Т. I. 810 с.
- ТРС Турецко-русский словарь / А. Н. Баскаков, Н. П. Голубева, А. А. Кямилаева и др. Москва : Рус. яз., 1977. 966 с.
- Carte Carte de la Moldawie pour servir a l'Histoire militaire de la querre entre les Russes et les Turcs / F.G. Bawr. Б.м., 1774.

REFERENCES

- Abdulkhairov R. (2018). Slovtvir krymskotatarskykh prizvyshch. *Filolohiia pochatku XXI storichchia: tradytsii ta novatorstvo: zbirnyk prats molodykh uchenykh*. Н. А. Aleksandrova, Н. А. Chernenko (Eds). Kyiv, 6–7. [In Ukrainian].
- Avramov I. I. (2018). Kal'chevo-1861. Stranicy istorii sela. 2-e izd. Bolgrad: IRBIS. [In Russian].
- Balabushevych T. A. (2015). Etnichniy sklad naseleння Chornomorskoho rehionu Ukrainy vid XVIII do pochatku XIX st. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky*. Kyiv, (169), 19–23. [In Ukrainian].
- Bachinskij A. D., Vashhenko V. P., Kul'chickij S. V. (1992). Izmeneniya administrativno-territorial'nogo deleniya Odesshchiny (konec XVIII v. — 1975 g.). *Istoricheskoe kraevedenie Odesshchiny: sbornik materialov*. Iss. I: S drevneyshih vremen do sere diny XIX v. A. D. Bachinskij (Resp. Ed.). Odessa, 90–98. [In Russian].
- Bachynska O. (2002). Ukrainske naseleння pry dunaiskykh zemel XVIII — pochatok XX st. (Zaseleння i ekonomichne osvoienня). Odessa: Astroprynt. [In Ukrainian].
- Bevzenko A. T. (1969). Hidronimii mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu. *IV Respublikanska onomastychna konferentsiia (Kyiv, 1969 r): tezy*. Kyiv, 71–73. [In Ukrainian].
- Bushakov V. A. (2003). Leksychniy sklad istorychnoi toponimii Krymu. Kyiv: Instytut skhodoznavstva im. A.Yu. Krymskoho. [In Ukrainian].
- Cheban I. N. (2009). Kratkaya istoriya Bessarabii i bessarabskih bolgar: Pustaya Sihitika, Onglos, Ongyl, Budzhak i s 1813 g. — Bessarabiya. Izmail: SMIL. [In Russian].
- Chemerkina I.M. (1996). Semantychna adaptatsiia toponimiv pivdnia Budzhaku. *Onomastyka skhidnykh sloviań: tezy dopovidei naukovoho seminaru*. Kyiv, 87. [In Ukrainian].
- Chekhovskiy I. (1992). Pro porusheniya istorychnoi tradytsii toponimii kraiu. *Do vyotokiv*

- nazvy kraiu Bukovyna (600-richchia pershoi pysemnoi zhadky): tezy dopovidei ta povidomlen II Bukovynskoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii (Chernivtsi, 2–3 zhovtnia 1992 r.)*. Chernivtsi, 59–60. [In Ukrainian].
- Devletov R. R., Kalenchuk G. M., Pradid Yu. F. (2000). *Kratkij rusско-ukrainskij i ukrainsko-russkij slovar'*: Krymskotatarskie familii, imena, otchestva. Simferopol: Tavriya-Plyus. [In Russian].
- Eremiya A. I. (1970). *Nume de lokalitjec'*. Studiu de toponimie Moldovenjaskje. Chisinau: ASH din RSSM. [In Romanian].
- Hidronimiia (1981). *Hidronimiia Nyzhnoho Podnistrovia*. Yu. O. Karpenko (Ed.). Kyiv; Odessa: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].
- Ibragimova V. F. (2009). *Slovar' rusско-ukrainskikh familij tyurkskogo proishozhdeniya*. Simferopol: OAO «Simferopol'skaya gorodskaya tipografiya». [In Russian].
- Ilchev S. (1969). *Rechnik na lichnite i familnite imena u balgarite*. Sofia: BAN. [In Bulgarian].
- Kabuzan V. M. (1974). *Narodonaselenie Bessarabskoj oblasti i levoberezhnyh rayonov Pridnestrov'ya (konec XVIII — pervaya polovina XIX v.)*. S. Zelenchuk (Ed). Chisinau: Shtiinca. [In Russian].
- Karpenko Yu. A. (1977). *Toponimiya bolgarskikh sel Odesskoj oblasti (voprosy toponimicheskogo vzaimodeystviya yazykov)*. *Istoricheskaya onomastika*. A. V. Superanskaya (Ed). Moscow: Nauka, 189–208. [In Russian].
- Karpenko Yu. O. (1993). *Vidrodyty istorychni nazvy bolharskykh sil Odeshchyny. Aktualni problemy vidrozhennia mov i kultur zakhidnykh ta pivdennykh sloviau v Ukraini: tezy dopovidei i povidomlen mizhvuzivskoi naukovopraktychnoi konferentsii (Odesa, 14–15 travnia 1993 r.)*. Odessa, (II), 167–172. [In Ukrainian].
- Kasim H. Yu. (1999). *Movnyi prostir toponimichnoi systemy Odeshchyny. Nasha shkola*, (2–3), 157–159. [In Ukrainian].
- Kasim H. Yu. (2019). *Pereimenuvannia v toponimii Odeshchyny yak naslidok dekomunizatsii: rezultaty i problemy*. *Slovianskyi zbirnyk*. O. A. Voitseva (Chief Ed.). Odessa, (23), 7–17. [In Ukrainian].
- Kolesnykov A. (2018). *Iz sposterezen nad zapozychenniamy v ukrainskykh pivdenno-bessarabskykh hovirkakh*. *Linhvistichni studii: zbirnyk naukovykh prats*. A. P. Zahnitko (Chief Ed.). Vinnytsia, (36), 116–121. [In Ukrainian].
- Marusenko T.A. (1968). *Materialy k slovariu ukrainskikh geograficheskikh apellyativov (nazvaniya rel'efov)*. *Poles'e: Lingvistika. Arheologiya. Toponimika*. N. I. Tolstoj, V. V. Martynov (Resp. Eds.). Moscow: Nauka, 206–255. [In Russian].
- Minkevych E. E. (1999). *Vidantroponimni ta videtnonimni nazvy tiurkskoho pokhodzhennia v hidronimii mezhyrichchia Dunaiu ta Dnistra (Budzhak)*. *Zapysky z onomastyky: zbirnyk naukovykh prats*. Yu. O. Karpenko (Resp. Ed.). Odessa: Astroprint, (1), 14–18. [In Ukrainian].
- Molchanova O. T. (1966). *Tyurkskie nazvaniya ozer Zapadnoj Sibiri*. *Yazyki i toponimiya Sibiri*. I. A. P. Dul'zon (Resp. Ed.). Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 3–16. [In Russian].
- Prigarin A. A. (2010). *Russkie staroobyadcy na Dunae: formirovanie etnokontsional'noj obshchnosti v konce XVIII — pervoj polovine XIX vv.* Odessa; Izmail; Moscow: SMIL: Arheodoksiya. [In Russian].
- Sapozhnykov I.V. (1999). *Khadzhybei ta Pivnichne Prychornomoria 1780-kh rokiv (do 210-richchia shturmu Khadzhybeiskoho zamku)*. Illichivsk: Elton-2. [In Ukrainian].
- Sergievskij M. V. (1946). *Toponimiya Bessarabii i ee svidetel'stvo o processe zaseleniya territorii*. *Izvestiya AN SSSR. Otdeleniye literatury i yazyka*. Moscow, V (4), 333–350. [In Russian].
- Sereda O. (2009a). *Naseleni punkty Pivnichno-Zakhidnoho Prychornomoria za osmanskyimi dzhherelamy: problema datuvannia ta istorychnoho rozvytku*. *Chornomorska*

- mynuvshyna: Zapysky Viddilu istorii kozatstva na pıvdni Ukrainy Naukovo-doslidnoho instytutu kozatstva Instytutu istorii NAN Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats.* O. A. Bachynska (Resp. Ed.). Odessa, (4), 55–72. [In Ukrainian].
- Sereda A. (2009b). Silistrensko-ochakovskiyat eyalet prez XVIII — nach. na XIX v.: Administrativno-teritorialno ustroystvo, selishta i naselenie v Severozapadnoto Prichernomorie. S. Doynov (Resp. Ed). Sofia: Dio Mira. [In Bulgarian].
- Skyba Yu. V. (1992). Pokhody Ukrainskoho kozatstva na Akerman u XVI–XVII st. *Sbornik materialov po istoricheskomu kraevedeniyu Odesshchiny.* A.D. Bachinskij (Resp. Ed.). Odessa, (I), 47–48. [In Ukrainian].
- Trubachev O. N. (1968). Nazvaniya rek Pravoberezhnoj Ukrainy. Slovoobrazovanie. Etimologiya. Etnicheskaya interpretaciya. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Verbych S. O. (2017). Hidronimiia baseinu Dnistra: monohrafiia. Lutsk: Teren. [In Ukrainian].
- Vermenych Ya. V., Dmytruk V. I., Arkhypova S. I. (2010). Miska istoriia Ukrainy: problemy pochatkovoho datuvannia. Naukovo-dovidkove vydannia. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].

SOURCES

- ATP 1947 Ukrainiska RSR. Administratyvno-terytorialnyi podil na 1 veresnia 1946 roku (1947). Kyiv: Ukpolityvdav. [In Ukrainian].
- Batyushkov Batyushkov P. N. (2011). Podoliya. Istoricheskoe opisanie. S odnoj hromatografiej, 2-mya fototipyami, 46-yu gravyrurami i 2-mya kartami. Saint Petersburg, 1891. (Reprint). Kirovohrad: Lebediia. [In Russian].
- Carte Carte de la Moldavie pour servir a l’Histoire militaire de la querre entre les Russes et les Turcs (1774). F.G. Bawr (Ed.).
- DTS Drevnetyurkskij slovar’. (1969). V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, E. R. Tenishev, A. M. Shcherbak. Leningrad: Nauka. [In Russian].
- Dzherela Dzherela istorii Pivdennoi Bessarabii (z davnikh chasiv do kintsia XIX st.). O. M. Lebedenko, L. F. Tsyhanenko, H. V. Vietrova etc. (Comps.). Izmail: RVV IDHU, 2013. [In Ukrainian].
- IMSOd. Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR: in 26 vols. (1969). Odeska oblast. Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoj entsyklopedii AN URSR. [In Ukrainian].
- MRS Moldavsko-russkij slovar’. (1961). A. T. Borshch, M. V. Podiko, V. P. Solov’ev (Ed.). Moscow: Izdatel’stvo inostranoj literatury. [In Russian].
- Radlov Radlov V. V. (1893–1911). Opyt slovaryia tyurkskih narechij. Saint Petersburg: Tipografiya Imperatorskoj Akademii nauk. Vol. I–IV.
- SHU Slovnyk hidronimiv Ukrainy. (1979). A. P. Nepokupnyi, K. K. Tsiluiko, O. S. Stryzhak (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- SNM 1861 Spiski naselennyh mest Rossiyskoj imperii, sostavlennye i izdannye Central’nym statisticheskim komitetom Ministerstva vnutrennih del. III. Bessarabskaya oblast’. Spisok naselennyh mest po svedeniyam 1859 goda. (1861). Saint Petersburg: Central’nyj statisticheskij komitet Ministerstva Vnutrennih Del. [In Russian].
- SSTTN Sravnitel’nyj slovar’ turecko-tatarskih narechij, so vklucheniem upotrebitel’neyshih slov arabskih i persidskih i s perevodom na russkij yazyk. (1869). L. Budagov (Comp.). Saint Petersburg: Tipografiya Imperatorskoj Akademii nauk. Vol. I. [In Russian].
- TRS Turecko-russkij slovar’ (1977). A. N. Baskakov, N. P. Golubeva, A. A. Kyamileva etc. (Eds.). Moscow: Russkij yazyk. [In Russian].

- VVR Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [In Ukrainian].
Volosti Volosti i vazhneyshie seleniya evropeyskoj Rossii (Po dannym obsledovaniya, proizvedennogo statisticheskimi uchrezhdeniyami Ministerstva Vnutrennih Del, po porucheniyu Statisticheskogo Soveta), (8): Gubernii Novorossiyskoj grupy. (1886). Saint Petersburg: Central'nyj statisticheskij komitet. [In Russian].

S. O. VERBYCH

Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: sviatoverb@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ODESSA REGION OIKONYMS OF TURKIC ORIGIN: MOTIVATEDNESS VS. UNMOTIVATEDNESS IN SOVIET PERIOD RENAMINGS. 1

The article analyzes the oikonyms of the modern Odessa region, which were formed during the Turkish-Tatar (Nogai) history of this region. Much attention is given to the genetic Turkic names, which the Bulgarian settlers moved to a new place of residence from their homeland in the late XVIII — in the first half of the XIX century, and which were renamed during 1944–1945. It is specially noted formation of the oikonymy of Odessa region during the end of XV–XVIII centuries took place in a Turkic-speaking environment. This is confirmed by names of settlements such as *Akmangit*, *Bugaz*, *Karamahmet*, *Tatarbunary*, etc., which appeared here. It should be stressed that the stable linguistic and ethnic situation in this area was disturbed by the Russian-Turkish wars of 1768–1774, 1787–1791, 1806–1812, 1828–1829, as a result of which, with the assistance of the government of the Russian Empire, the processes of foreign development of this territory intensified, primarily immigrants from across the Danube, who brought here from their land many Turkic names, such as: *Burguji* (now *Vynohradivka* Bolgrad district), *Iserli* (*Esirli*; now *Vilne* Bolgrad district). Such names of settlements organic supplemented mainly the Turkish-Tatar component of the local oikonymicon. The greatest changes in the oikonymic system of Odessa region took place in the Soviet period, after 1944, when the new government initiated the renaming of the so-called unsympathetic and etymologically opaque names of Turkic origin. As a result of such administrative intervention, many historical oikonyms disappeared, for example: *Anadolu* became *Dolynsky* (now Izmail district), *Tashlyk* became *Kamyansky* (now Bolgrad district), *Turlak* became *Vypasny* (now Belgorod-Dniester district), and so on. From etymological and structural-semantic analysis of genetically Turkic oikonyms of Odessa region, one may conclude that most of the renamed names do not take into account either the derivational model, according to which the primary oikonym was introduced, or the internal form (appellate meaning) of its solid basis, which led to the appearance of random, artificial names. In independent Ukraine, especially in the Odessa region, the process of restoring the historical names of settlements continues, it is necessary to intensify it, to return the settlements to their original, historically formed, names.

Keywords: genetically Turkic oikonyms of Odessa region, renamed names of the Soviet period, internal form of oikonym, phonetic-word-forming adaptation of Turkic names, restoration of historical names.

Дата надходження до редакції — 14.07.2021

Дата затвердження редакцією — 21.07.2021